

UDK 291.37(497.5)“14”

262.3:726.95(497.5)“14”

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 10. 10. 2013.

Prihvaćeno za objavljivanje: 11. 12. 2013.

HODOČASNIČKI OPROSTI I IZGRADNJA CRKAVA U ZAGREBAČKOJ BISKUPIJI U 15. STOLJEĆU¹

Tomislav MATIĆ, Zagreb

Veliki val izgradnje crkava u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, koji je početkom 15. stoljeća potaknula izgradnja crkve Majke Božje Zavjetnice na Ptujskoj Gori, bio je barem djelomice financiran prodajom hodočasničkih oprosta. U izvorima vezanima za izgradnju brojnih crkava, od seoskih kapela do zagrebačke katedrale, često se susreću molbe Svetoj Stolici za prodaju oprosta, kako bi se moglo financirati održavanje, popravak ili izgradnju tih svetišta. Na temelju njih možemo odrediti broj crkava koje su tražile prodaju oprosta, iznos oprosta koji se u pojedinim slučajevima prodavao, kao i razdoblje tijekom kojeg je prodaja trajala. Na temelju toga možemo zaključiti o izgradnji samih crkava – o početku, intenzitetu i trajanju izgradnje – ali i o lokacijama stalnih i privremenih hodočasničkih odredišta u sjeverozapadnoj Hrvatskoj.

KLJUČNE RIJEČI: *hodočašća, oprosti, indulgencije, izgradnja crkava, 15. stoljeće.*

Uvod

Iako je podjeljivanje indulgencija čak i u današnje vrijeme vrlo kontroverzan problem, koji često izaziva moralno zgražanje, ono je u kasnom srednjem vijeku bilo činjenica oko koje su ljudi organizirali svoje živote i znatno je utjecala na tadašnje prilike. Izgradnja crkava bila je jedan od najčešćih motiva podjele indulgencija, te će svrha ovog rada biti istraživanje njezine proširenosti u Zagrebačkoj biskupiji u 15. stoljeću, u vrijeme velikog vala kasnogotičke izgradnje. Nastojat ću otkriti jesu li se i, ako jesu, u kolikoj su se mjeri tadašnja svetišta uzdržavala podjelom oprosta te je li time financirana njihova izgradnja. Pritom ću nastojati utvrditi koliki je bio iznos oprosta koji se u pojedinim svetištima mogao steći, što izravno ukazuje na broj hodočasnika koje je to svetište nastojalo privući, te kada se i pod kojim uvjetima podjeljivao. Hodočasnički blagdani,

¹ Ovaj je tekst nastao na temelju izlaganja na simpoziju »The First International Conference on Pilgrimage and Relics«, koji je održan 23. – 26. svibnja 2013. godine u Dubrovniku.

takozvana »proštenja«, odnosno blagdani kada su se dijelile indulgencije, također su značajni, jer nam ukazuju na popularnost i financijsku moć pojedinih crkava. Više blagdana znači više hodočasnika, što pak znači više prihoda. Naravno, valja imati na umu da se izgradnja svetišta mogla financirati i iz niza drugih izvora prihoda, kao i to da su hodočasnički oprost često imali i druge svrhe osim prikupljanja prihoda, kao što će se vidjeti u daljnjem tekstu.

Kao glavni i najcjelovitiji izvor podataka poslužit će mi tri sveska Andrije Lukinovića iz zbirke izvora za Zagrebačku biskupiju *Monumenta historica episcopatus Zagrabienensis* – svesci V, VI i VIII. Međutim, oni pokrivaju samo razdoblje do 1465. godine, te će ono sukladno tome biti temeljitije obrađeno. Za preostalu trećinu stoljeća poslužit će se mnogo starijom zbirkom Augustina Theinera – *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*, svezak II. Valja napomenuti da je tijekom 15. stoljeća u optjecaju vjerojatno bilo mnogo više krivotvorenih isprava o indulgencijama, koje nisu ušle ni u biskupske ni u vatikanske arhive, a gotovo je sigurno postojalo i mnogo valjanih isprava koje su u međuvremenu izgubljene. Na temelju objavljenih isprava, budući da ih je mnogo, moguće je doći do mnogih korisnih Zaključaka, ali nipošto do konkluzivnih rezultata.

Kao literatura o građevinskoj djelatnosti u Zagrebačkoj biskupiji u rečenom razdoblju poslužit će mi radovi Josipa Buturca, Anđele Horvat, Zorislava Horvata, Roberta Peskara, Diane Vukičević-Samaržije i drugih, a na djela Pála Engela, Borislava Grgina i Andrije Lukinovića referirat će se radi objašnjavanja općenite situacije u Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu u 15. stoljeću. Kao literatura o hodočašćima i indulgencijama u srednjem vijeku poslužit će mi izvrsno i sveobuhvatno djelo Jonathana Sumptiona, zatim radovi Zorana Ladića, Diane Webb i drugih stručnjaka na temu hodočašća u srednjem vijeku.

Osim navedenih autora, hodočašćima na hrvatskom, slavonskom i dalmatinskom području u kasnom srednjem vijeku bavili su se i Krešimir Kužić,² Stjepan Krasić,³ Lovorka Čoralić,⁴ Josip Kolanović⁵ i drugi.

Zamah gotičke gradnje u sjeverozapadnoj Hrvatskoj u 15. stoljeću

Krajem 14. i početkom 15. stoljeća na Ptujskoj Gori, u blizini Ptuja, najviše štajersko plemstvo, uključivši grofove Celjske i Ptujске, započelo je izgradnju građevine koja je trebala izbaviti kršćanski svijet od osmanske najezde i spasiti duše svojih patrona i hodoča-

² Krešimir KUŽIĆ, »Njemački hodočasnici 15. i 16. stoljeća o Zadru«, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, vol. 50, Zagreb – Zadar, 2008., str. 63–104; ISTI, »Političko i etničko poimanje Hrvatske kod njemačkih hodočasnika od XIV. do XVII. stoljeća«, *Kroatologija*, vol. 1, br. 2, Zagreb, 2010., str. 123–133.

³ Stjepan KRASIĆ, »Opis hrvatske jadranske obale u putopisima švicarskog dominikanca Feliksa Fabrija (Schmida) iz 1480. i 1483/84. godine«, *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, vol. 39, Dubrovnik, 2001., str. 133–216.

⁴ Lovorka ČORALIĆ, »Ad viaggium pro anima mea – hodočašća u Santiago de Compostelu u oporučnim spisima hrvatskih iseljenika u Mlecima (XV. – XVI. stoljeće)«, *Povijesni prilozi*, vol. 38, Zagreb, 2010., str. 31–42; ISTA, »Određite Asiz: hodočašća u oporukama hrvatskih iseljenika u Mlecima«, *Historijski zbornik*, vol. 62, br.1, Zagreb, 2011., str. 71–90 i drugi radovi.

⁵ Josip KOLANOVIĆ, »Prilog povijesti šibenskih hodočašća u kasnom srednjem vijeku«, *Croatica christiana Periodica*, vol. 6. br. 9, Zagreb, 1982.

snika koji ju posjete.⁶ Nakon obeshrabrujućeg poraza križarske vojske kod Nikopola 1396. godine, kršćanskom je svijetu doista trebala utjeha, a posebno je ohrabrenje bilo potrebno plemstvu koje je osobno svjedočilo tom porazu, među kojima je bio i grof Herman II. Celjski.⁷ Građevina o kojoj je riječ crkva je Marije Zavjetnice, koja je ubrzo postala jednim od četiriju glavnih hodočasničkih odredišta u Štajerskoj.⁸ Ubrzo nakon početka izgradnje na Ptujskoj Gori, Herman Celjski započeo je i ambiciozni projekt izgradnje pavlinskog samostana u Lepoglavi, u obližnjem Hrvatskom zagorju.⁹ Kao patron, Herman je silno doprinio izgradnji crkava u Zagrebačkoj biskupiji, a njegovi projekti predstavljaju neke od prvih primjera parlerijanske gotike u Hrvatskoj. Osim samostana i crkve sv. Marije u Lepoglavi, Herman je financirao i izgradnju crkve sv. Mihaela u Mihovljanu (Međimurje), a njegov je osobni projekt i kapela Presvetog Trojstva u krapinskom dvorcu.¹⁰ I kapela sv. Ane u Gornjoj Plemenščini svakako je građevina Celjskih,¹¹ kao i crkva Uznesenja Marijina u Zajezdi (obje u Hrvatskom zagorju).¹²

Otprilike u to isto vrijeme, u prvoj polovici 15. stoljeća, dolazi do eksplozije izgradnje i pregradnje crkava na području Zagrebačke biskupije.¹³ Moguće je da su gradilišta Celjskih dovela iskusne graditelje na to područje, a svakako je vjerojatno da su donijela ideju o boljoj i suvremenijoj gradnji. Oblici mnogih manjih crkava ili njihovih detalja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj do te su mjere slični građevinama Celjskih da je vjerojatno da su potonje poslužile kao prototip.¹⁴ U svakom slučaju, rast financijske moći omogućio je plemstvu i građanstvu osnivanje većeg broja zaklada za spas duše.¹⁵ Krupno plemstvo upuštalo se u izgradnju čitavih zavjetnih crkava. Također su se gradili zavjetni oltari u već postojećim crkvama, kao i kapele.

I rast popularnosti marijanskog kulta u cijeloj Europi svakako je intenzivirao izgradnju – ukoliko neka crkva već nije bila posvećena Mariji, dozidala bi joj se kapela gdje bi se štovao Marijin kult.¹⁶ Ta je izgradnja bila velikim dijelom financirana doprinosima hodočasnika, koji su se tijekom 15. stoljeća u velikom broju slijevali u marijanska svetišta.¹⁷ Popularnost marijanskog kulta dijelom je bila uzrokovana svjesnom promidžbom od

⁶ Robert PESKAR, *Arhitektura in arhitekturna plastika okoli leta 1400 v Sloveniji* – Doktorska disertacija, Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2005., str. 82–83.

⁷ Dražen NEMET, »Križarski pohod i bitka kod Nikopola 1396. godine«, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, vol. 41, Zagreb, 2009., str. 70, 81, 84, 90, 103. Detaljni prikaz bitke vidi u: Ferdinand ŠIŠIĆ, »Bitka kod Nikopolja (25. septembra 1396.). Historijska rasprava«, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, vol. 8, Sarajevo, 1896., str. 1–47.

⁸ Ostala tri nalaze se u današnjoj Austriji: Mariazell, Pöllauberg, Strassengel. Sva su četiri svetišta marijanska. Usp. R. PESKAR, *Arhitektura in arhitekturna plastika ...*, str. 85.

⁹ Zorislav HORVAT, »Gotička arhitektura pavlinskog samostana u Lepoglavi«, *Kaj*, vol. 5, Zagreb, 1982., str. 25–26.

¹⁰ Zdenko BALOG, »Majstorska radionica Hermana Celjskog«, *Peristil*, vol. 40, Zagreb, 1997., str. 31.

¹¹ Anđela HORVAT, »Osvrt na parlerijansku radionicu u Zagrebu i na njezine odraze u Sjevernoj Hrvatskoj«, *Iz starog i novog Zagreba*, vol V, Zagreb, 1984., str. 86.

¹² Diana Vukičević-Samaržija, *Gotičke crkve Hrvatskog Zagorja*, Zagreb, Institut za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu, 1993., str. 45.

¹³ *Isto*, str. 25.

¹⁴ *Isto*, str. 98.

¹⁵ R. PESKAR, *Arhitektura in arhitekturna plastika ...*, str. 178.

¹⁶ *Isto*, str. 65.

¹⁷ Jonathan SUMPTION, *The Age of Pilgrimage*, New Jersey, Hidden Spring, 2003., str. 230.

strane crkvene hijerarhije, koja je nastojala štovanje koje su vjernici iskazivali svetačkim relikvijama preusmjeriti na Krista i Mariju, a dijelom i time što je marijansko svetište bilo mnogo lakše osnovati, budući da nije bio nužan vrlo kompliciran i skup proces kanonizacije koji se primjenjivao pri proglašavanju novih svetaca, niti je bilo potrebno nabavljati vrlo skupe relikvije – često je bila dovoljna samo ikona Bogorodice.¹⁸

Taj val izgradnje u prvoj polovici 15. stoljeća na velika je vrata uveo gotiku u Zagrebačku biskupiju. Doista, izostanak gotičke gradnje u ranijim razdobljima ponegdje je toliko potpun, primjerice u Hrvatskom zagorju, da su neki povjesničari umjetnosti čak iznijeli teoriju o velikom potresu, koji je nekad u drugoj polovici 14. stoljeća srušio sve starije gotičke građevine.¹⁹ I zagrebačka katedrala u spomenutom razdoblju doživljava veliki skok u izgradnji,²⁰ koju je financirao moćni zagrebački biskup Eberhard.²¹ Međutim, hodočasnici su pridonosili njezinoj izgradnji još od sredine 14. stoljeća, kada je biskup Jakov iz Piacenze isposlovaio od pape podjelu oprosta.²²

Podjela oprosta, odnosno indulgencija, nije ni jednostavan ni jednoznačan fenomen, iako su ga mnogi srednjovjekovni ljudi tako shvaćali. Naime, indulgenciju je bilo nemoguće steći bez ispovijedi. Prema shvaćanju koje se razvijalo počevši od 11. st., ispovijed je oslobađala pokajnika od *vječne* kazne u paklu, ali ne i od *vremenite* kazne u čistilištu, kao ni od pokore koju je nakon ispovijedi trebao izvršiti. Indulgencija je mogla osloboditi čovjeka od dijela pokore ili od kazne u čistilištu, ali nije mogla zamijeniti ispovijed.²³ U svim papinskim ispravama o indulgencijama i u većini molba (neki molitelji nisu toliko inzistirali na detaljima) o kojima će biti riječi u tekstu spominje se da indulgenciju mogu steći samo ispravno ispovjeđeni pokajnici (*vere penitentes et confessi*). Naravno, neobrazovani hodočasnici većinom ili nisu znali da su ispovijed i odrješenje nužni, ili su nastojali izbjeći pravila, a situaciju su često pogoršavali neodgovorni proklamatori koji su tvrdili da indulgencija briše i potrebu za ispovijedi.²⁴ Tijekom jubileja 1300. godine ni papinski penitencijari nisu bili sigurni je li za stjecanje indulgencije nužna ispovijed ili nije.²⁵ Isto tako, prema crkvenim pravilima, vjernik je sakramentu ispovijedi sve do 14. stoljeća mogao pristupiti jedino u svojoj župi, osim u iznimnim slučajevima.²⁶ Kao što ćemo vidjeti, i molitelji iz Zagrebačke biskupije nastojali su svojim crkvama osim indulgencija steći dozvolu i za držanje isповједника za hodočasnike. Također, ponekad je lokalni kler bio dužan »reklamirati« pojedino hodočasničko odredište na kojem su se mogle dobiti indulgencije, kao što ćemo vidjeti u daljnjem tekstu. Naravno, hodočašće nije uvijek bilo stvar osobnog izbora pojedinca, tzv. penitencijalno hodočašće bilo je svojevrsan oblik crkvene

¹⁸ Ronald C. FINUCANE, *Miracles and Pilgrims. Popular Beliefs in Medieval England*, New York, St. Martin's Press, 1995., str. 196 i dalje.

¹⁹ D. VUKIČEVIĆ-SAMARŽIJA, *Gotičke crkve Hrvatskog Zagorja*, str. 23.

²⁰ Ana DEANOVIĆ i Željka ČORAK, *Zagrebačka katedrala*, Zagreb, Globus – Kršćanska sadašnjost, 1988., str. 57.

²¹ Andrija LUKINOVIĆ, »Biskup Eberhard«, *Zagrebački biskupi i nadbiskupi* (ur. Franko MIROŠEVIĆ), Zagreb, Školska knjiga, 1995., str. 172.

²² Zorislav HORVAT, »Izgradnja lađe zagrebačke katedrale«, *Peristil*, vol. 23, Zagreb, 1980., str. 81.

²³ J. SUMPTION, *The Age of Pilgrimage*, str. 200–201 i dalje.

²⁴ *Isto*, str. 204–205.

²⁵ *Isto*, str. 332–333.

²⁶ *Isto*, str. 203–204.

kazne.²⁷ Također valja reći da je u svakoj ispravi o indulgencijama naglašeno da se traži ili daje oprost u iznosu od određenog broja godina *i korizmi*, što u tekstu zbog kratkoće uglavnom neću isticati.

Plemstvo, hodočasnički oprosti i izgradnja

Hodočasnički su oprosti imali veliku ulogu ne samo u velikim biskupskim projektima, poput zagrebačke katedrale, nego i u izgradnji crkava koje su osnovali plemići, poput već spomenutog Hermana II. Celjskog. Kako bi privukli vjernike u ustanove čiju su izgradnju financirali, Celjski su se služili i nuđenjem oprosta hodočasnicima. U prosincu 1421. godine Herman Celjski molio je papu Martina V. da podari oproste hodočasnicima koji posjete kapelu Presvetog Trojstva u krapinskom dvorcu kako bi potaknuo vjernike da ju kontinuirano posjećuju. Oprosti u iznosu od četiri godine dobivali su se za posjećivanje bilo kojih dvaju od četiriju oltara, koliko ih je u kapeli bilo, na blagdane koje propiše apostolska komora.²⁸ Očito je u slučajevima osnivanja novih nežupnih crkava bilo potrebno stvoriti među pukom naviku da ih posjećuju. Istom se metodom poslužio i Hermanov sin Fridrik II. u studenom 1447. godine kada je molio papu Nikolu V. oproste za zavjetnu crkvu sv. Jeronima u Štrigovi, koju je dao sagraditi za spas svoje duše. Oproste su hodočasnici mogli steći posjetom crkve na blagdan sv. Jeronima, a iznosili su pet godina.²⁹

I ostalo se plemstvo služilo istom metodom. Svaka je od najistaknutijih plemićkih obitelji Zagrebačke biskupije na svojem posjedu imala barem jednu crkvu obdarenu hodočasničkim oprostima. Već je u svibnju 1418. godine Ladislav Blagajski tražio i dobio oproste u iznosu od sedam godina za hodočasnike koji na blagdan Bezgrešnog Začeca posjete župnu crkvu u Blagaju i daju prilog za njezinu izgradnju i održavanje.³⁰ Hrvoje Kekez smatra da je vjerojatno riječ o blagajskoj župnoj crkvi sv. Jurja, koja se spominje u popisu iz 1334. godine i čiji se ostatci nalaze na lokalitetu Crkvina ispod Blagaja. Međutim, s obzirom na hodočasnički blagdan, spominje se i mogućnost da je ona do 1418. godine promijenila titulara te da je tada bila posvećena Blaženoj Djevici Mariji, ili da je riječ o nekoj drugoj crkvi u blizini Blagaja.³¹ Budući da je Ladislav tražio oproste za njezinu izgradnju, vjerojatno ju je namjeravao proširiti ili sagraditi novu.

²⁷ Diana WEBB, *Pilgrims and Pilgrimage in the Medieval West*, London – New York, I. B. Tauris & Co., 2001., str. 51 i dalje. Autorica navodi zanimljive primjere penitencijalnih hodočašća i pristupa zbog kojih su nametnuta, poput bluda, preljuba i slično.

²⁸ *Monumenta historica episcopatus Zagrabienensis VI (1421.–1440.)* (dalje: *MHEZ VI*) (ur. Andrija LUKINOVIĆ), Zagreb, Kršćanska sadašnjost – Hrvatski državni arhiv, 1994., str. 47, dok. 45.

²⁹ *Monumenta historica episcopatus Zagrabienensis VII (1441.–1465.)* (dalje: *MHEZ VII*) (ur. Andrija LUKINOVIĆ), Zagreb, Kršćanska sadašnjost – Hrvatski državni arhiv, 2004., str. 128, dok. 126. Zanimljivo je da papa u svojoj povlastici navodi da je Štrigova (u originalu Strigone) rodno mjesto sv. Jeronima. U to je očito vjerovao i sam Fridrik II. Celjski, a takva je legenda u tom kraju zacijelo postojala i prije izgradnje crkve, jer je vjerojatno da ga je upravo zato odabrao za njezinu lokaciju.

³⁰ *Monumenta historica episcopatus Zagrabienensis V (1395.–1420.)* (dalje: *MHEZ V*) (ur. Andrija LUKINOVIĆ), Zagreb, Kršćanska sadašnjost – Arhiv Hrvatske, 1992., str. 539, dok. 395.

³¹ Hrvoje KEKEZ, *Plemićki rod Babonića do kraja 14. stoljeća* – Doktorska disertacija, Zagreb, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji, 2012., str. 360.

Pet godina nakon Hermana Celjskog, u listopadu 1426. godine, knez Petar Zrinski, sin Pavlov, zamolio je papu Martina V. da podari oproste svima koji na blagdan Male Gospe posjete župnu crkvu Blažene Djevice Marije u njegovu dvorcu Zrinu, za koju kaže da ju je vlastitim sredstvima sagradio i obdario te njom upravlja kao patron. Nije mu bilo bitno koliko će godina ti oprosti iznositi – u molbi stoji da papa dade koliko god smatra prikladnim.³² Kao što ćemo vidjeti u daljnjem tekstu, stjecanje novca nije bio jedini razlog privlačenja hodočasnika.³³

Knezovi Frankapani imali su dvije hodočasničke crkve na području Zagrebačke biskupije. Za obje je oproste stekao Martin Frankapan, i nalazile su se vrlo blizu jedna drugoj. Prva je oproste dobila crkva sv. Leonarda u Lipovcu,³⁴ u veljači 1448. godine, a Martin je u molbi istaknuo da ju je sagradio od temelja, *de novo*, vlastitim sredstvima. Budući da nije spomenuto da je župna, vjerojatno je riječ o zavjetnoj crkvi.³⁵ Hodočasnici su mogli steći tri godine oprosta ako rečenu crkvu posjete na blagdan sv. Leonarda i prilože za njezino održavanje.³⁶ Druga je bila župna crkva Blažene Djevice Marije kod mjesta Sveta Ana, pod dvorcem Lipovcem.³⁷ Martin je bio patron te župe, a oproste za nju dobio je od pape Nikole V. u travnju 1452. godine. Iako je tražio po tri godine oprosta za hodočasnike koji posjete crkvu na blagdane Male Gospe, sv. Ane i na Veliki petak (*in Parasceves diebus*), odobreno mu je sedam godina za samo jedan blagdan. Nikola V. je u ispravi precizirao da oproste mogu dobiti samo oni hodočasnici koji prilikom posjeta pridonesu održavanju crkve.³⁸

Frankapani su bili istaknuti patroni gradnje u suvremenom kasnogotičkom stilu još od početka 15. stoljeća, o čemu svjedoče iznimno napredan svod kapele u Brinju, izgrađen oko 1410. godine,³⁹ te zvjezdasti svod jedne od kapela krčke katedrale, nastao gotovo istodobno s lepoglavskim (prije 1432.).⁴⁰ Grbovi knezova Frankapana javljaju se u dvjema varijantama čak i u crkvi Marije Zavjetnice na Ptujskoj Gori, što bi se moglo objasniti njihovim rodbinskim vezama s grofovima Ptujskima, a u neku ruku objašnjava i odakle

³² *MHEZ VI*, str. 223, dok. 199.

³³ O motivima za traženje privilegije dijeljenja hodočasničkih oprosta vidi u: Zoran LADIĆ, »O plemstvu i svećenstvu srednjovjekovne Slavonije u Rimu 1433. godine. Prilog proučavanju pobožnosti u srednjovjekovnoj Slavoniji«, *Povijesni prilozi*, vol. 15, Zagreb, 1996., str. 266–267.

³⁴ Vjerojatno je riječ o starom gradu Lipovcu u Žumberačkom gorju. Njega je Martin Frankapan stekao ženidbom za Jelenu Lipovačku, koja mu je nakon smrti svojega oca 1442. godine poklonila posjede Lipovac i obližnje Jastrebarsko te Kostajnicu i Komogovinu u Dubičkoj županiji. Vjekoslav KLAJČ, *Krčki knezovi Frankapani – Knjiga prva*, Zagreb, Matica hrvatska, 1901., str. 228.

³⁵ Međutim, valja spomenuti da se u popisu iz 1501. godine spominje župa sv. Leonarda u mjestu *Lyppe*. Budući da nije navedena u popisu iz 1334. godine, vjerojatno je osnovana kasnije. Buturac smatra da se nalazila u današnjem selu Lipje kod Skakavca u blizini Karlovca. Moguće je, iako nije vjerojatno, da je to crkva koju je osnovao Martin Frankapan. Usp. Josip BUTURAC, *Popis župa Zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine*, Zagreb, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1984., str. 87.

³⁶ Molba kneza Martina Frankapana nalazi se u: *MHEZ VII*, str. 135, dok. 134., a papinska isprava s povlasticom u: *MHEZ VII*, str. 136, dok. 135.

³⁷ Župa Blažene Djevice Marije spominje se 1334. godine, a već 1501. godine župa sv. Ane u mjestu Podgorje, s jednim kapelanom. Buturac smatra da su se obje nalazile na području današnje Svete Jane. Usp. J. BUTURAC, *Popis župa Zagrebačke biskupije ...*, str. 84. Crkva Blažene Djevice Marije stoga je vjerojatno do 1501. godine degradirana na status kapele. Sveta Jana prostire se na podnožju Žumberka, a Podgorje je današnja Gorica Svetojanska.

³⁸ *MHEZ VII*, str. 218, dok. 211.

³⁹ D. VUKIČEVIĆ-SAMARŽIJA, *Gotičke crkve Hrvatskog Zagorja*, str. 160.

⁴⁰ *Isto*, str. 98.

potječe napredan stil frankapanskih građevina.⁴¹ Martin Frankapan je sagradio posebno mnogo crkava i samostana, zbog čega mu je dan pridjevak Martin Pobožni.⁴² Od plemića iz roda Čupora, Juraj Čupor je u prosincu 1460. od pape Pija II. stekao oprost za crkvu samostana Uznesenja Marijina franjevacca opservanata, koju je dao sagraditi na svojem posjedu Varalja. Molio je papu da odobri oprost od sedam godina hodočasnici koji crkvu posjete na blagdane Velike Gospe i Male Gospe te na Blagovijest. U molbi ističe da podjela oprosta ima na rečene blagdane trajati od prvih do drugih večernji, dakle, punih 24 sata, i da hodočasnici imaju pridonijeti za održavanje crkve i samostana.⁴³ Papa je, međutim, odobrio samo tri godine oprosta.⁴⁴ Varalja se nalazila u Podgrađu ispod Košuta-grad na Moslavačkoj gori i postala je nekom vrstom obiteljske zadužbine plemića Čupora.⁴⁵ Postoji mogućnost da je Juraj Čupor kasnije i ušao u samostan koji je tamo osnovao, a općenito se ponašao vrlo pobožno i bio posebno opterećen sudbinom svoje duše.⁴⁶ I knezovi Kurjakovići također su krajem 15. stoljeća imali hodočasničku crkvu na području Zagrebačke biskupije, ali o njima će biti riječi nešto kasnije. Jedan od najznačajnijih projekata na tom području u drugoj polovici 15. stoljeća bila je izgradnja samostana franjevacca opservanata Blažene Djevice Marije u Remetincu. Izgradnja tamošnje crkve započela je već početkom 15. stoljeća u velikom valu kasnogotičke izgradnje, ali je u drugoj fazi, koja je trajala od oko 1460. do 1480. godine sagrađen vrlo napredan svod te zvonik i prizemlje samostanske zgrade.⁴⁷ Gradnju je tijekom te druge faze financirao grof Ivan Vitovec, koji je naslijedio velik dio posjeda Celjskih.⁴⁸ I on je pri izgradnji koristio podjelu oprosta. U travnju 1467. uputio je papi Pavlu II. molbu u kojoj stoji da je on sam osnovao i počeo graditi taj samostan na svojem nasljednom posjedu, ali kako bi ga mogao dovršiti i opremiti liturgijskom opremom, moli oprost u iznosu od sedam godina za one koji posjete samostansku crkvu na blagdane Blagovijesti, Velike Gospe i Male Gospe te Rođenja Ivana Krstitelja i prilože za njegovu izgradnju, održavanje i opremanje. Pavao II. je udovoljio molbi, ali je dopustio sedam godina oprosta samo za Malu Gospu i Rođenje Ivana Krstitelja.⁴⁹

Od navedenih plemića jedino su Ladislav Blagajski i Ivan Vitovec namjeravali prinose od podjele oprosta iskoristiti za izgradnju crkava. U slučaju ustanova Celjskih i crkve sv. Leonarda koju je osnovao Martin Frankapan, riječ je o zavjetnim građevinama gdje je trebalo oprostima potaknuti kult. U tim je slučajevima posebno relevantna fraza koja se gotovo uvijek navodi u ispravama o hodočasničkim oprostima, a prema kojoj se oprost daju kako bi crkva bila *a Christi fidelibus congruis frequentetur*, odnosno kako bi ju više

⁴¹ R. PESKAR, *Arhitektura in arhitekturna plastika ...*, str. 84.

⁴² V. KLAJIĆ, *Krčki knezovi Frankapani*, str. 240.

⁴³ *MHEZ VII*, str. 399, dok. 375.

⁴⁴ *MHEZ VII*, str. 400, dok. 376.

⁴⁵ Zrinka NIKOLIĆ JAKUS, »Obitelj Čupor Moslavački«, *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*, vol. 4, Zagreb – Bjelovar, 2011., str. 289.

⁴⁶ Tamás PÁLÓSFALVI, *The Noble Elite in the County of Körös (Križevci) 1400–1526* – Doktorska disertacija, Budapest, Central European University, Department of Medieval Studies, 2012., str. 68; Z. NIKOLIĆ JAKUS, »Obitelj Čupor Moslavački«, str. 288.

⁴⁷ D. VUKIČEVIĆ-SAMARŽIJA, *Gotičke crkve Hrvatskog Zagorja*, str. 198.

⁴⁸ *Isto*, str. 194.

⁴⁹ *Isto*, str. 243, bilj. 51. Autorica donosi potpune transkripte obaju dokumenata, i molbe Ivana Vitovca i isprave Pavla II., koji su sačuvani u Vatikanskom tajnom arhivu.

vjernika posjećivalo. Župna crkva Blažene Djevice Marije pod Lipovcem stekla je oproste jer je, kako u molbi navodi Martin Frankapan, već bila popularno hodočasničko odredište budući da su se u njoj često događala čuda. Samostan franjevac opservanata koji je dao sagraditi Juraj Čupor vjerojatno je također zavjetna građevina za spas duše, ali je gotovo sigurno nastala u kontekstu osmanske opasnosti. Još je u svibnju 1440. godine papa Eugen IV. odobrio franjevcima bosanskog vikarijata da sagrađe deset svojih samostana u graničnim područjima Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva kako bi tamo ojačali kršćansko dušobrižništvo budući da su, prema izvještaju samih franjevaca, Osmanlije spalili i opustošili velike dijelove tog područja.⁵⁰ I ratna razaranja su itekako utjecala na politiku osnivanja hodočasničkih odredišta. To je bio slučaj i kod podjele oprosta župnoj crkvi u Zrinu. Međutim, visoko plemstvo se očito uglavnom nije koristilo podjelom oprosta za izgradnju crkava. Promotrimo je li situacija bila slična kod nižeg i srednjeg plemstva.

Baš kao i istaknutiji pripadnici njihova staleža i niži su plemići nastojali steći oproste za crkve nad kojima su imali patronatsko pravo, ili barem za neke manje ustanove. Iz siječnja 1422. imamo primjer Tome Jurjevog iz mjesta *Ladichovit*,⁵¹ koji je stekao oproste u iznosu od sedam godina za hodočasnike koji posjete župnu crkvu koju su vlastitim sredstvima zasnovali i obdarili on i njegov otac te su nad njom uživali patronatsko pravo. Međutim, i ovdje hodočasnici moraju priložiti za održavanje, a ne za izgradnju crkve.⁵² Drukčije je bilo u slučaju Blaža Mihaelovog, koji je u ožujku 1439. stekao oproste u iznosu od pet godina za crkvu sv. Križa u Resniku (*Reznek*).⁵³ Hodočasnici su morali posjetiti crkvu na dan Uzvišenja Sv. križa i pridonijeti za njezin popravak i održavanje, ali ponajprije popravak, jer je u molbi Blaž istaknuo da treba očuvati zgradu crkve.⁵⁴

Osim te dvojice, mnoštvo nižih plemića Zagrebačke biskupije steklo je oproste za svoje crkve 1433. godine, kada se ugarsko-hrvatski i češki kralj Sigismund u Rimu krunio za cara Svetog Rimskog Carstva.⁵⁵ Ti su plemići vjerojatno bili članovi njegove pratnje i njihove je molbe odobrio osobno papa Eugen IV. tijekom audijencije u bazilici sv. Petra 13. srpnja 1433. godine. Tako je carev familijar (*continuus familiaris*), koji se u dokumentu naziva Petar Tanka stekao oproste u iznosu od vrlo visokih dvanaest godina za župnu crkvu sv. Valentina u mjestu *Capachanich*.⁵⁶ Vjerojatno je riječ o Petru Toki od

⁵⁰ *Vetera monumenta historica Hungarum sacram illustrantia II, (1352.–1526.)* (dalje: *Theiner II*) (ur. Augustin THEINER), Roma, Typis Vaticanis, 1860., str. 221, dok. 376.

⁵¹ Moguće je da je riječ o Ladevcu, kako misli Lukinović. Međutim, u popisima iz 1334. i 1501. godine spominje se crkva sv. Nikole u mjestu *Lodihouich*, odnosno *Ladyhowych*, za koju Buturac smatra da se nalazila u Cvitoviću kod Slunja. Usp. J. BUTURAC, *Popis župa Zagrebačke biskupije ...*, str. 82. Nažalost, u Tominoj molbi nije naveden titular crkve.

⁵² *MHEZ VI*, str. 49, dok. 48. Dani na koje se mogao steći oprost u tom su slučaju bili godišnjica posvećenja crkve, blagdan sveca zaštitnika (neimenovanog) i ostali blagdani koje apostolska komora obično propisuje.

⁵³ Georg HELLER, *Comitatus Zagrabienensis/ 2, M – Z*, ser. Veröffentlichungen des Finnisch-Ugrischen Seminars an der Universität München /A, vol. 11/2, München, Universität München, 1980., str. 89.

⁵⁴ Blaževa molba nalazi se u *MHEZ VI*, str. 570, dok. 537. U njoj Blaž moli punih dvadeset godina oprosta, i to za blagdane Svih svetih, Našašće i Uzvišenje Sv. križa. Papa Eugen IV. odobrio je samo pet godina oprosta, i to samo za Uzvišenje Sv. križa. Usp. *MHEZ VI*, str. 571, dok. 538.

⁵⁵ Pál ENGEL, *The Realm of St. Stephen*, London/New York, I. B. Tauris & Co., 2001., str. 231. Plemići iz Zagrebačke biskupije u pratnji kralja Sigismunda, kao i oproste koje su tom prilikom stekli, detaljno su opisani u Z. LADIĆ, »O plemstvu i svećenstvu ...«.

⁵⁶ *MHEZ VI*, str. 366, dok. 378.

Kopačevca.⁵⁷ Ukoliko su htjeli steći oprost, hodočasnici su trebali posjetiti crkvu na dane sv. Valentina, sv. Ivana Krstitelja (nije precizirano na koji blagdan toga sveca), godišnjicu posvećenja i nedjelju *Quasimodo*,⁵⁸ te priložiti za popravak i održavanje crkve, koja je bila u vrlo lošem stanju. Isto tako, vitez Ivan *de Megureche* (od Međurače)⁵⁹ stekao je oprost namijenjene izgradnji crkve Blažene Djevice Marije na svojem posjedu Međurači, zajedno s kapelama sv. Mihaela, Kuzme i Damjana i Svetoga Duha, te kapele sv. Ivana na posjedu *Grebenna*. Ivan ne moli neki određeni iznos oprosta (samo moli da iznose nekoliko godina), niti navodi popis blagdana na koje treba posjetiti te crkve.⁶⁰ Čini se da je riječ o vrlo ambicioznom projektu jer je rečena crkva s tri kapele mogla biti doista velika. Teško da je mogla biti dovršena bez prodaje oprosta. Budući da se spominje već u popisu župa 1334. godine, Ivan ju je vjerojatno htio proširiti ili pregraditi u novom kasnogotičkom stilu.⁶¹

Nakon toga slijede povlastice dane Stjepanu Beloševiću (*Belosewicz*)⁶² i njegovoj ženi Heleni za čak četiri svetišta, od kojih se neka nalaze u Zagrebačkoj biskupiji, a neka u Kaločkoj biskupiji. Međutim, u dokumentu nije precizirano koja su mjesta u kojoj biskupiji te je po nespretno zapisanim nazivima teško zaključiti gdje su se nalazila. To su crkve sv. Mihaela u mjestu *Horos*, župna crkva sv. Kuzme i Damjana u mjestu *Bauucha* i njezina grobljanska kapela Blažene Djevice Marije te župna crkva Svih svetih u mjestu *Strezner*. Stjepan i Helena dobili su oprost u iznosu od deset godina, za posjete crkvama na godišnjice njihova posvećenja, blagdane koje apostolska komora obično propisuje i njihove osmine. Trebalo je i priložiti novac prilikom posjeta, ali nije precizirano u koju svrhu, te ne znamo jesu li se te crkve tek gradile ili su već bile dovršene.⁶³ Glede lokaliteta *Bauucha*, Lukinović smatra da je riječ o Bukovici, a za *Horos* misli da se nalazi u Kaločkoj biskupiji. Budući da se u popisu iz 1334. godine spominje crkva sv. Kuzme i Damjana u mjestu *Bocoucha*, koju Buturac smješta u današnju Novu Bukovicu, vjerojatno je zaista riječ

⁵⁷ T. PÁLOSFALVI, *The Noble Elite ...*, str. 55. U popisu iz 1501. godine spominje se župnik u Kopačevcu (*Kopachewcz*), ali ne piše koje crkve. Budući da o tom mjestu nema spomena 1334. godine, čini se da je župa osnovana nakon izrade popisa iz te godine. Buturac o Kopačevcu kaže da je to bio omanji posjed, koji se nalazio na mjestu današnje Donje i Gornje Kovačice kod Velikog Grđevca. Usp. J. BUTURAC, *Popis župa Zagrebačke biskupije ...*, str. 63.

⁵⁸ Prva nedjelja nakon Uskrsa.

⁵⁹ Lukinović u *MHEZ VI*, str. 368, dok. 380. u opisu dokumenta smatra da je riječ o Međuriću; isto mišljenje preuzima Ladić u Z. LADIĆ, »O plemstvu i svećenstvu ...«, str. 265, 268 i 269. Magistar Ivan *de Megerechye*, sin Grgurov, bio je 1429. godine pisar u tajnoj kancelariji kralja Sigismunda, a 1430. godine spominje se kao kraljev familijar; umro je nakon 1435. godine. Međutim, njegov se posjed nije nalazio u Međuriću, koji su do početka 15. st. posjedovali plemići Pakrački, a nakon njih Ivan Maróti. Plemići *de Megerechye* posjedovali su Međuraču, kod današnjeg Bjelovara, gdje se nalazila i njihova utvrda. Usp. T. PÁLOSFALVI, *The Noble Elite ...*, str. 178.

⁶⁰ *MHEZ VI*, str. 368, dok. 380. Kapela sv. Ivana u mjestu *Grebenna* spominje se samo 1433. godine, te je sasvim moguće da na kraju upće nije dovršena. Buturac smatra da se trebala nalaziti na omanjem posjedu *Grebenna* između Rače i Grđevca, koji se spominje 1507. godine. Usp. J. BUTURAC, *Popis župa Zagrebačke biskupije ...*, str. 63.

⁶¹ *Isto*, str. 62.

⁶² Stjepan Kerhen *de Belosovec*, sin Nikolin. Stjepan je i na druge načine izražavao svoju pobožnost: osim spomenutog pothvata, 1429. godine otišao je na hodočašće (ne spominje se kamo) zajedno s nekim drugim pripadnicima svojega roda. Usp. T. PÁLOSFALVI, *The Noble Elite ...*, str. 99.

⁶³ *MHEZ VI*, str. 368, dok. 381.

o Bukovici,⁶⁴ iako je fonetski sličan i lokalitet Bapča. U Križevačkoj županiji, u blizini Kalnika, postojalo je mjesto Horost te je i to moguća lokacija *Horosa*.⁶⁵ Glede položaja mjesta *Streznera*, Lukinović se ne izjašnjava. Vjerojatno je riječ o Strezi u Pavlin-Kloštru kod Bjelovara, koja se u izvorima naziva *Ztreza heremitarum*.⁶⁶ Tamo se u 15. stoljeću nalazio pavlinski samostan s velikom i vjerojatno nadsvođenom crkvom Svih svetih, od koje su danas ostali samo arheološki ostatci.⁶⁷ Ako se isprava odnosi na tu crkvu, čini se da je ona 1433. godine funkcionirala i kao sjedište župe, što je čudno, ili pogrešno. Naime, župa Blažene Djevice Marije u Strezi spominje se 1421. i 1507. godine, ali župa Svih svetih nikad.⁶⁸

Papa je odobrio i molbu careva familijara Stjepana Henrikovog *de Rohoucz*, koji je zamolio da bilo kakvi oprost budu udijeljeni njegovoj crkvi Sv. križa u mjestu *Zeunchko* (ili *Rohoucz*).⁶⁹ Riječ je o Orahovici u blizini Virovitice.⁷⁰ I Stjepanov familijar Mihael Šimunov dobio je oprost za svoju crkvu Blažene Djevice Marije u mjestu Poljana (kod današnjeg Jalžabeta).⁷¹ Ta dva molitelja ne spominju svrhu indulgencija.

Niže i srednje plemstvo je, dakle, podjelu oprosta koristilo u svrhu izgradnje ili popravka građevina znatno češće nego više plemstvo. To je tako vjerojatno zato jer im njihova sredstva nisu omogućavala da vlastitim snagama pristupe tim projektima. Ustanove za koje su tražili oprost gotovo su isključivo župne crkve nad kojima su uživali patronatsko pravo, vjerojatno zato jer se nisu upuštali u izgradnju zavjetnih crkava. Međutim, također je činjenica da je niže i srednje plemstvo, s obzirom na njihovu brojnost u odnosu na više plemstvo, znatno rjeđe iznosilo molbe za podjelu oprosta pred Svetu Stolicu. Za razliku od višeg plemstva, možda je nižem plemstvu bilo teže doprijeti do papinske kurije te su samo u rijetkim situacijama, poput krunidbe cara Sigismunda, imali prilike za to. Naravno, moguće je i da ih stjecanje oprosta za sakralne građevine naprosto nije toliko zanimalo ili da su samo u iznimnim situacijama, poput Sigismundove krunidbe, dobili ideju da zatraže takvo što.

Tom je prilikom i sam Sigismund zatražio oprost za samostan klarisa u Križevcima (*in oppido suo Crisiensi*), kako bi ga lakše osnovao i obdario, te dozvolu za njegovo osnivanje.⁷² Dozvolu je nešto kasnije, u siječnju 1434. godine, i dobio, ali u njoj nema ni riječi o oprostima.⁷³ Međutim, ona je značajna jer u njoj papa nalaže da prije svega treba sagraditi

⁶⁴ J. BUTURAC, *Popis župa Zagrebačke biskupije ...*, str. 93. Župa je navedena i u popisu iz 1501. godine.

⁶⁵ Georg HELLER, *Comitatus Crisiensis*, ser. Veröffentlichungen des Finnisch-Ugrischen Seminars an der Universität München A, vol. 10, München, Universität München, 1978., str. 97.

⁶⁶ Ranko PAVLEŠ, »Osobine popisa župa, naselja i posjeda u Podravini do kraja XVI. stoljeća«, *Podravina*, vol. 2, br. 4, Koprivnica, 2003., str. 85.

⁶⁷ Tajana PLEŠE, »Pregled pavlinskih samostana kasnosrednjovjekovne Slavonije«, *Cris*, vol. 1, god. XII, Križevci, 2010., str. 209.

⁶⁸ J. BUTURAC, *Popis župa Zagrebačke biskupije ...*, str. 78. Ista se župa Blažene Djevice Marije, spominje i 1615. godine. Usp. R. PAVLEŠ, »Osobine popisa župa ...«, str. 95. Strezanski je samostan napušten prije 16. stoljeća zbog osmanske opasnosti. Usp. T. PLEŠE, »Pregled pavlinskih samostana ...«, str. 209.

⁶⁹ *MHEZ VI*, str. 370, dok. 383.

⁷⁰ Z. LADIĆ, »O plemstvu i svećenstvu ...«, str. 265.

⁷¹ *MHEZ VI*, str. 370, dok. 384. Crkva se spominje već u popisu iz 1334. godine. Usp. J. BUTURAC, *Popis župa Zagrebačke biskupije ...*, str. 74. Mjesto i posjed Poljana spominju se nekoliko puta u 14. i 15. stoljeću. Usp. Z. LADIĆ, »O plemstvu i svećenstvu ...«, str. 265–266.

⁷² *MHEZ VI*, str. 372, dok. 387. Sigismund svoju molbu nije iznio zajedno s pripadnicima svoje pratnje, nego tjedan dana kasnije, 21. srpnja.

⁷³ *MHEZ VI*, str. 420, dok. 414. Ovdje se za samostan kaže da je »in oppido Tretsiensi«.

crkvu, zvonik i sve što obično sadrže samostani toga reda a u njoj se može vidjeti što su samostani klarisa u to vrijeme sadržavali. Još je jedan vladar zamolio papu Eugena IV. da dodijeli oprost jednom samostanu. Bio je to kralj Albert 1439. godine i molba za pavlinski samostan u Remetama pokraj Zagreba. Međutim, taj samostan nije bio kraljeva zavjetna ustanova, nego je teško stradao u poplavi izazvanoj velikim kišama. Njegova crkva se srušila, a vlastitim je sredstvima samostan nije mogao ponovno izgraditi. Međutim, pavlini su nastavili s bogoslužjem u preostalim građevinama a mnoštvo ljudi i dalje je posjećivalo to mjesto. Iako je kralj tražio deset godina oprosta za marijanske blagdane i godišnjicu posvećenja crkve, papa je odobrio sedam godina za samo jedan od tih blagdana.⁷⁴

Hodočasnički oprosti i obrana od Osmanlija

Vidjeli smo, dakle, da su se i više plemstvo, niže i srednje plemstvo, pa i sami kraljevi, koristili podjelom oprosta za izgradnju ili održavanje crkava. Međutim, u velikom broju slučajeva razlog za to nije osnivanje zaklada za spas duše pa ni održavanje ruševnih zgrada, nego stvarna i prisutna opasnost od depopulacije i nestanka kršćanske vjere s pograničnih područja. Naime, Osmanlije su već 1414. godine počeli preko Bosne provaljivati u Slavoniju.⁷⁵ Kako bi nekako nadoknadili gubitke prihoda ili olakšali ratovanje s Osmanlijama, mnogi su plemići izmolili od pape dozvolu za podjelu hodočasničkih oprosta. Međutim, treba reći da su se na taj način vjerojatno mogla prikupiti samo vrlo neznatna sredstva budući da je lokalno stanovništvo već bilo osiromašeno osmanlijskim provalama te su molbe za podjelu oprosta često imala motive drukčije od prikupljanja novca, kao što ćemo vidjeti iz sljedećih primjera.

Već smo spomenuli molbu Petra Pavlovog Zrinskog za oprost crkvi u Zrinu iz 1426. godine. Međutim, razlozi njegove molbe su sljedeći: Petar želi olakšati sebi i svojim službenicima ratovanje protiv »Turaka i Saracena«, s kojima, kako piše, graniči u Bosni. Tom prigodom moli i oprost grijeha za sebe i svoju obitelj, kao i za svoje familijare i sve vjernike koji pod njegovom zastavom ratuju. Također moli i da on i njegova obitelj smiju posjedovati prijenosni oltar i slaviti misu na područjima pod interdiktom (iza zatvorenih vrata i bez prisuća ekskomuniciranih). I konačno, moli da župnik spomenute crkve u Zrinu jednom godišnje, na dan proštenja (Mala Gospa), odriješi od grijeha sve koji dođu u crkvu zbog ratnih opasnosti koje im neprestano prijete.⁷⁶

Oprosti koje su hodočasnici mogli steći u toj crkvi služili su podizanju morala Petrovih sljedbenika, jer je time ratovanje pod njegovom zastavom postalo nešto poput križarskog rata. Nešto je kasnije u tim krajevima zaista i proglašen lokalni križarski rat. Na molbu cara Fridrika III. papa Pavao II. u svibnju 1469. godine, nakon velikih osmanskih provala,⁷⁷ obznanio je svim vjericima obaju spolova da ako na tri mjeseca odu u metličku grofoviju kako bi se u službi cara ili njegova kapetana borili protiv Osmanlija, ili tamo po-

⁷⁴ MHEZ VI, str. 605, dok. 554.

⁷⁵ P. ENGEL, *The Realm of St. Stephen*, str. 235.

⁷⁶ MHEZ VI, str. 223, dok. 199.

⁷⁷ Borislav GRGIN, *Počeci rasapa*, Zagreb, Ibis grafika, 2002., str. 174–175; P. ENGEL, *The Realm of St. Stephen*, str. 307.

šalju druge da se bore, dobivaju pravo da si izaberu ispovjednika koji će ih smjeti odriješiti od svih grijeha, pa čak i onih koje samo papa smije oprostiti, osim narušavanja slobode Crkve, hereze i pobune protiv pape.⁷⁸ Siksto IV. sličnu je povlasticu udijelio Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu u veljači 1481. godine, nakon što je osmanlijska invazija na Italiju opozvana a kršćanska se vojska spremala za oslobađanje Otranta. Papa je smatrao da su se Osmanlije povukli zbog ugarskog pritiska na njihove granice te je kao nagradu za to ovlastio vesprimskog biskupa da odredi nekoliko crkava unutar Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva u kojima će hodočasnici moći dobiti potpuni oprost, pod uvjetom da prilože novac za obranu od Osmanlija. Ta je povlastica imala vrijediti od prve korizmene nedjelje 1482. godine do prve korizmene nedjelje 1483. godine.⁷⁹ Time je zapravo na prostoru Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva proglašena lokalna jubilejna godina.

Dozvole za podjelu oprosta radi obnavljanja svetišta koja su Osmanlije uništili ponavljaju se kroz cijelo 15. stoljeće. Tako je u rujnu 1438. godine neimenovani molitelj dobio oproste u iznosu od sedam godina za oltar sv. Jakova, Blaža i Jurja u nekoj kapeli u Zagrebačkoj biskupiji, za koju je zapisano da graniči s turskim krajevima. Oprosti su traženi zato jer je tu kapelu svake godine posjećivalo mnoštvo vjernika, a zahvaljujući oprostima dolazilo bi ih još više, što bi učvrstilo kršćansku vjeru u tim krajevima. Hodočasnici su morali priložiti novac za opskrbu kapele liturgijskom opremom.⁸⁰ U ovom slučaju riječ je više o preventivnim mjerama protiv vanjske opasnosti, odnosno o jačanju morala lokalnog stanovništva. Međutim, već nekoliko godina kasnije, u svibnju 1441. godine, mole se oprosti u iznosu od tri godine za župnu crkvu sv. Kvirina u Boviću (*Bowacz*), koju su Osmanlije temeljito opljačkali i spalili. Hodočasnici su morali posjetiti crkvu na godišnjicu posvećenja, blagdan patrona ili na dane koje obično propisuje komora te priložiti novac za popravak i održavanje crkve. Povlastica je imala vrijediti dvadeset godina, što se vjerojatno smatralo dovoljnim da se skupi novac za ponovnu izgradnju crkve.⁸¹

Desetak godina kasnije, u lipnju 1452., papi Nikoli V. podnesena je molba za dodjelu oprosta župnoj crkvi u Velemeriću (*Vellemerichech*), koja je zbog dugotrajnih ratova s Osmanlijama već jako propala, a i inače je bila stara, i nedostajalo joj je liturgijskih knjiga i ukrasa. Hodočasnici su morali priložiti za popravak crkve, njezino održavanje i nabavku opreme. Molitelj je tražio sedam godina oprosta za godišnjicu posvećenja, Veliku Gospu i Veliki tjedan, ali je dobio sedam godina samo za jedan blagdan.⁸² Budući da se u Velemeriću spominje župnik 1501. godine, crkva je vjerojatno uspješno obnovljena.⁸³

Rubni primjer prodaje oprosta zbog osmanske opasnosti jest izgradnja kapele Blažene Djevice Marije u mjestu *Zobochina*,⁸⁴ koju je osnovao i počeo graditi ban Pavao Čupor,

⁷⁸ *Theiner II*, str. 408, dok. 583.

⁷⁹ *Theiner II*, str. 477, dok. 652.

⁸⁰ *MHEZ VI*, str. 542, dok. 514. I u ovom slučaju je navedeno da kapelu treba posjetiti na blagdane koje obično propisuje apostolska komora te vjerojatno na blagdane titularnih svetaca.

⁸¹ *MHEZ VII*, str. 6, dok. 9. Crkva sv. Kvirina u Boviću spominje se u popisima župa 1334. i 1501. godine, te se čini da je u međuvremenu uspješno obnovljena. Usp. J. BUTURAC, *Popis župa Zagrebačke biskupije ...*, str. 48.

⁸² *MHEZ VII*, str. 219, dok. 213.

⁸³ J. BUTURAC, *Popis župa Zagrebačke biskupije ...*, str. 87.

⁸⁴ Vjerojatno je riječ o *Zlobochini*, koja se u raznim grafijama često spominje u izvorima. Usp. G. HELLER, *Comitatus Zagrabienensis* 2, str. 190.

ali su za njegova života dovršeni samo temelji, jer su ga Osmanlije ubili u bitci.⁸⁵ Kako je zbog banove smrti nestao izvor prihoda, tamošnji svećenik Petar Klementov je u svibnju 1420. godine zamolio papu Martina V. da kapeli na dvadeset godina udijeli oprost u iznosu od deset godina za sve koji prilože za njezinu izgradnju – koliko daju, da daju (*tociens quociens hoc fecerint*).⁸⁶ Dakle, nije riječ o građevini koja je bila uništena ili oštećena zbog osmanskih provala, nego joj je bio ugrožen opstanak zbog smrti patrona u ratu. Nije poznato je li crkva na kraju dovršena, ali u popisu iz 1501. godine spominje se župnik (ne piše koje crkve) u mjestu *Zlobochina* u dubičkom arhidakonatu.⁸⁷

Međutim, u daleko je najgoroj situaciji bila kneginja Katarina Kurjaković, udovica kneza Ivana. U svibnju 1484. godine papa Siksto IV. javno je obznanio da namjerava financijski pomoći kneginji, čije posjede Osmanlije neprestano pustoše i pljačkaju, a preko njih provaljuju i u susjedne pokrajine. Zbog toga je odredio da će hodočasnici koji posjete župnu crkvu Blažene Djevice Marije u selu sv. Elizabete u Zagrebačkoj biskupiji, ili oltar Blagovijesti u istoimenoj kapeli kod benediktinskog samostana sv. Jurja u Koprivi (*Caprina*)⁸⁸ u Ninskoj biskupiji, osnovan od strane kneza Ivana, te prilože polovicu novca koji bi inače potrošili na hodočašće u Rim, dobiti potpuni oprost grijeha. Također je propisano da oprost mogu dobiti i ako posjete samo onu crkvu do koje mogu bez opasnosti doći, što je vjerojatno jedini razlog zašto je rečenoj kapeli pridružena i crkva Blažene Djevice Marije u Zagrebačkoj biskupiji. Kao proštenjski dani određeni su Spasovo, Blagovijest, Svijećnica i Velika Gospa, od prvih večernji tih blagdana do drugih (uključivo). Također, ako netko od stanovnika tih biskupija zbog valjanih razloga (poput bolesti) nije mogao osobno otići na hodočašće, bilo je dovoljno da pošalje novac kako bi stekao oprost. Osim toga, svi koji posjete crkvu ili pošalju novac, osim onih navedenih u buli *In coena Domini*, u kojoj su svake godine pape objavljivali listu svojih neprijatelja⁸⁹ smiju si izabrati ispovjednika koji će ih *jednom* smjeti odriješiti od svih grijeha i crkvenih kazni, te im dati prikladnu pokoru. Prikupljeni novac imalo se čuvati u škrinjama za priloge u rečenim crkvama, koje su trebale imati dva ključa, od kojih će jedan čuvati kneginja Katarina, a drugi generalni vikar *in spiritualibus* ninskog biskupa. Oni novac smiju dijeliti samo pred javnim bilježnikom, i to na tri dijela: jedan smije zadržati kneginja u svrhu obrane, drugi ide za popravak i proširenje rečene kapele, a treći dio vikar ima predati apostolskoj komori u svrhu pokretanja križarskog rata. Tu ispravu morali su u propovijedima i drugim liturgijskim činima objaviti mjesni biskupi i ordinariji, kao i župnici i redovnici prosjačkih redova koji borave u rečenim krajevima, pod prijetnjom crkvenih kazni ako to ne učine – za biskupe i više dostojanstvenike

⁸⁵ Ban Pavao Čupor pogubljen je po zapovijedi vojvode Hrvoja Vukčića Hrvatinića 1415. godine, nakon što su vojvoda i njegovi osmanski saveznici potukli ugarsku vojsku u Bosni. Iako ban tehnički nije poginuo boreći se protiv Osmanlija, svećenik Petar ili nije znao pojedinosti o banovoj pogibiji ili je uljepšao izvještaj kako bi svoju molbu učinio učinkovitijom. Usp. P. ENGEL, *The Realm of St. Stephen*, str. 235.

⁸⁶ *MHEZ V*, str. 590, dok. 443.

⁸⁷ J. BUTURAC, *Popis župa Zagrebačke biskupije ...*, str. 73. Župa u mjestu *Zobochina* u komarničkom arhidakonatu spominje se 1334. i 1501. godine, ali njezin titular je bio sv. Nikola. Usp. *Isto*, str. 78.

⁸⁸ Ivan BOTICA, *Krbavski knezovi u srednjem vijeku* – Doktorska disertacija, Zagreb, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, 2011., str. 244.

⁸⁹ J. SUMPTION, *The Age of Pilgrimage*, str. 357.

suspenzije, za ostale ekskomunikacije. Indulgencija je imala vrijediti dvije godine od datuma izdavanja isprave.⁹⁰

Potpune oproste u 15. stoljeću nekoj lokalnoj crkvi nije bilo nimalo lako steći, niti su bili jeftini. Krajem tog stoljeća bilo je potrebno platiti 400 ili 500 florena apostolskoj komori za izdavanje povlastice potpunog oprosta nekoj crkvi u trajanju od godinu dana te povrh toga komori ustupiti dio prihoda, od jedne trećine (kao u navedenom slučaju) do čak tri četvrtine. Osim toga, i praksa držanja novca u škrinji s dva ključa i opravdavanje papinog udjela financiranjem križarskog rata, te namjena dijela prihoda izgradnji svetišta (u ovom slučaju proširenju kapele) uobičajeni su za ono vrijeme.⁹¹ I običaj davanja oprosta onima koji nisu mogli otići na hodočašće, ali su poslali određenu količinu novca, uvriježio se od vremena pape Bonifacija IX.⁹² Međutim, u tom je slučaju izgradnja kapele zacijelo bila posve sporedna, jer je prvotna namjena indulgencije bilo poboljšanje očajnog položaja kneginje Katarine, a time i obrana stanovništva na njezinim posjedima. Zaista, posjedi knezova Kurjakovića bili su krajem 15. stoljeća izloženi neprestanim osmanskim provalama i postojala je realna opasnost da postanu posve pustima.⁹³

Molbe običnih župnika, predstojnika samostana i neimenovanih molitelja

Najveću skupinu molbi za dodjelu oprosta crkvama čine molbe običnih župnika, kaptolskih dostojanstvenika, priora i neimenovanih molitelja. Godine 1400. četiri su crkve Zagrebačke biskupije dobile oproste radi održavanja. Crkva sv. Martina u Šćitarjevu dobila je oprost u iznosu od tri godine za posjet crkvi na Božić, blagdan sv. Martina, godišnjicu posvećenja, Duhove i Sve svete. Oprost u iznosu od sto dana moglo se dobiti za posjet tijekom božićne osmine i šest dana nakon Duhova.⁹⁴ U ispravi koja govori o tome nakon spomena Božića slijedi lakuna te ona vjerojatno ne sadrži cjelovit popis proštenjskih blagdana. Međutim, davanje dvaju različitih iznosa oprosta, jedan za blagdane a drugi za osmine (i šest dana nakon Duhova) pojava je s kojom se gotovo redovito susrećemo u ispravama. I isprava o oprostima dana crkvi sv. Ivana Krstitelja u Sušici (*Chuzha*)⁹⁵ puna je oštećenja, ali se vidi da je izdana na isti dan kao i prethodna, 4. lipnja, i da je iznos oprosta u obje varijante isti.⁹⁶ Međutim, isprava dana crkvi sv. Jurja u Đurđicu (*Hemuys*)⁹⁷

⁹⁰ *Theiner II*, str. 490, dok. 676.

⁹¹ J. SUMPTION, *The Age of Pilgrimage*, str. 233. Kolegij Eton je 1442. godine apostolskoj komori morao prepustiti čak tri četvrtine prihoda, a preostala četvrtina bila je namijenjena izgradnji.

⁹² *Isto*, str. 351–352.

⁹³ B. GRGIN, *Počeci rasapa*, str. 123–124. Prema *Modruškom urbaru* iz 1486. godine, u kojem su opisani sastav i prihodi modruškog vlastelinstva, više od četvrtine seljačkih posjeda bilo je napušteno. Usp. B. GRGIN, *Počeci rasapa*, str. 210–211. Na posjedima Kurjakovića, izloženijima osmanskim napadima, moglo je biti samo gore.

⁹⁴ *MHEZ V*, str. 108, dok. 96.

⁹⁵ *Chuzha*, odnosno Zwicha mjesto je koje se često spominje u izvorima, zajedno s tamošnjom crkvom sv. Ivana Krstitelja. Tamo se u 14. i 15. st. nalazila i utvrda (*castrum*). Usp. G. HELLER, *Comitatus Crisiensis*, str. 38 275–276.

⁹⁶ *MHEZ V*, str. 109, dok. 97.

⁹⁷ Lukinović u opisu dokumenta (*MHEZ V*, str. 109, dok. 98.) tvrdi da je riječ o Toplici kod Daruvarskog Breštovca. Buturac navodi da se crkva sv. Jurja u mjestu Toplica nalazila između rijeke Toplice i Ilove, vjerojatno

sadrži cjelovit popis proštenjskih blagdana. Ona je dobila sedam godina oprosta za posjet crkvi na Božić, Obrezanje Kristovo (Nova godina), Bogojavljenje, Uskrs, Spasovo, Tijelovo, Duhove, marijanske blagdane Male Gospe, Blagovijesti, Svijećnice, Pohoda i Velike Gospe, te za rođenje Ivana Krstitelja, blagdan sv. Petra i Pavla te sv. Grgura (vjerojatno pisarev lapsus, budući da je titular crkve sv. Juraj), godišnjicu posvećenja crkve i Sve svete. Za osmine Božića, Bogojavljenja, Uskrsa, Spasova i Tijelova, Male Gospe i Velike Gospe, Petra i Pavla i Rođenja Ivana Krstitelja, te šest dana nakon Duhova, dobiva se sto dana oprosta.⁹⁸ Ovo je vjerojatno puna lista blagdana koje je obično propisivala apostolska komora, i s njom se često susrećemo u ispravama. Najvećim kršćanskim blagdanima i godišnjicu posvećenja crkve obično se dodavao blagdan titulara te nekolicine drugih svetaca kojima su u danoj crkvi vjerojatno bili posvećeni oltari. U slučaju četvrte i posljednje crkve lista proštenjskih blagdana uključuje Božić, Obrezanje, Bogojavljenje, Uskrs, Spasovo, Tijelovo, Duhove, marijanske blagdane Male Gospe, Svijećnice, Pohoda i Velike Gospe, rođenje Ivana Krstitelja, blagdan sv. Petra i Pavla, godišnjicu posvećenja i Sve svete. Njima su pridodani blagdani sv. Stjepana Kralja, sv. Augustina i sv. Nikole, što je i logično, budući da je riječ o samostanskoj crkvi kanonika augustinaca sv. Marije u Vaški. U njezinu se slučaju za posjet crkvi na rečene blagdane moglo steći tri godine oprosta, a za posjet na osmine blagdana, iste kao i u prethodnom slučaju, četrdeset dana.⁹⁹ Velik broj isprava o oprostima rezultat je »neformalnog« jubileja 1400. godine. Iako je papa Bonifacije IX. jubilej slavio već godine 1390., bula *Unigenitus* pape Klementa VI. propisivala je da se jubilej ima slaviti svakih pedeset godina, počevši od 1350. godine. Nakon velike shizme, rimski su pape promijenili propise, ali su avignonski pape i dalje smatrali *Unigenitus* važećom bulom. Zbog toga su se godine 1400. u Rim zaputili mnogi vjernici avignonske obedijencije (unatoč strogoj zabrani avignonskog pape), a za njihovim primjerom uskoro su se poveli i vjernici rimske obedijencije, kao da je zaista bila proglašena jubilejna godina. To je potaknulo Bonifacija da unatoč propisima podijeli oproste kao da je riječ o jubilejnoj godini, formalno radi izgradnje rimskih crkava (bazilika sv. Pavla tada je bila vrlo ruševna).¹⁰⁰

Sljedeće dvije isprave potječu iz 1402. godine. Te je godine Bonifacije IX. zbog nezadovoljstva izazvanog pretjeranim dijeljenjem oprosta 1400. godine morao povući velik broj tada izdanih isprava.¹⁰¹ U ožujku 1402. crkva sv. Duha u Novom Trgu dobila je oproste za izgradnju, što je znatno drukčije u odnosu na prethodne isprave. Njezini su oprosti jednaki onima već spomenute crkve sv. Jurja u *Hemuysu*: sedam godina za blagdane i sto

kod Daruvarskog Brestovca, gdje se 1702. godine spominju ruševine neke crkve. Međutim, naziv *Hemuys* ne spominje. Najbližnji tome bio bi *Hewiz*, za koji kaže da je jedan od naziva za Toplicu. Usp. J. BUTURAC, *Popis župa Zagrebačke biskupije ...*, str. 56. Međutim, Đurđić, između Križevaca i Koprivnice, često se u izvorima naziva *Hemuys*. Tamošnja crkva sv. Jurja spomenuta je već u popisu župa iz 1334. godine. Usp. G. HELLER, *Comitatus Crisiensis*, str. 94 i 52.

⁹⁸ *MHEZ V*, str. 109, dok. 98.

⁹⁹ *MHEZ V*, str. 113, dok. 101.

¹⁰⁰ J. SUMPTION, *The Age of Pilgrimage*, str. 352–353. Jubilejne godine vidi u: Bernhard SCHIMMLEPFENNIG, »Regelmässigkeit Mittelalterlicher Wallfahrt«, *Wallfahrt und Alltag in Mittelalter und früher Neuzeit. Internationales Round-Table-Gespräch, Krems an der Donau, 8. Oktober 1990.* (Gerhard JARITZ – Barbara SCHUH), *Wiena*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1992., str. 89 i dalje.

¹⁰¹ *Isto*, str. 423–424.

dana za osmine, a lista blagdana slična je prethodnim dvjema. Uz uobičajene blagdane tu su dodani i blagdani sv. Martina, sv. Marije Magdalene, obraćenja sv. Pavla, dominikanskih svetaca: sv. Dominika, Tome Akvinskog i Petra Mučenika te sv. Brigite Švedske, koju je kanonizirao upravo Bonifacije IX.¹⁰² Valja spomenuti da je već tada počela izgradnja samostana u Lepoglavi,¹⁰³ te su mnogi župnici i patroni vidjeli da postoji mogućnost gradnje u novom kasnogotičkom stilu. Moguće je da je to utjecalo na odluke o izgradnji novih crkava ili pregradnji starih. Druga isprava dana je crkvi Blažene Djevice Marije u Komarnici (*Camarcha*, današnji Novigrad Podravski),¹⁰⁴ ali ne radi izgradnje, nego jer je ona već bila popularno hodočasničko odredište (kao i u slučaju jedne od hodočasničkih crkava Martina Frankapana) zbog relikvija koje su se u njoj nalazile, i po kojima su se već dogodila mnoga čuda. Budući da dani na koje su se te relikvije izlagale do tada nisu bili određeni, papa Bonifacije IX. propisao je da se imaju izlagati na uobičajene blagdane i osmine, izuzevši godišnjicu posvećenja, koja se ne spominje. Za posjet na navedene blagdane hodočasnici su mogli steći dvije godine oprosta, a za osmine sto dana.¹⁰⁵

Oltar sv. Nikole u neimenovanoj župnoj crkvi u mjestu *Haczkow*¹⁰⁶ posljednja je ustanova u Zagrebačkoj biskupiji kojoj je indulgenciju podijelio Bonifacije IX, i to u siječnju 1403. Hodočasnici su trebali priložiti za održavanje oltara, koji je o svojem trošku izgradio župnik Pavao Vukačić (*Wlciachi*).¹⁰⁷ Bonifacije IX. stekao je loš publicitet zbog davanja indulgencija mnogim malim svetištima, iako ga je običan puk cijenio upravo zbog toga.¹⁰⁸ Mnoga su uništena ili ruševna svetišta (poput nebrojenih francuskih crkava razorenih tijekom Stogodišnjeg rata) molila pape da im udijele oprost, jer su se mogla obnoviti jedino uz pomoć hodočasničkih oprosta.¹⁰⁹ Poput Bonifacija i Ivan XXI-II. (antipapa) dodjeljivao je indulgencije crkvama Zagrebačke biskupije. Sačuvane su dvije njegove povlastice. Jedna je dana u prosincu 1414. godine župnoj crkvi sv. Jurja u mjestu *Bolchalca* (Bolč?).¹¹⁰ Oprosti u iznosu od pet godina za blagdane i sto dana za osmine mogli su se steći posjetom na uobičajene blagdane i osmine i prilaganjem novca za održavanje crkve. Međutim, u oba slučaja povlastica je imala vrijediti samo na odre-

¹⁰² *MHEZ V*, str. 150. dok. 138. Sveta Brigita je igrala važnu ulogu u procesu povratka sjedišta papinstva u Rim te su ju stoga rimski pape znatno poštovali u doba zapadne shizme. Usp. Gian Luca POTESTÀ – Giovanni VIAN, *Storia del cristianesimo*, Bologna, Il Mulino, 2010., str. 270.

¹⁰³ D. VUKIČEVIĆ-SAMARŽIJA, *Gotičke crkve Hrvatskog Zagorja*, str. 162. Prema Bengerovoj kronici iz 18. stoljeća, samostan je osnovan 1400. godine, a posvećen 1415. godine. Moguće je da je pisac kronike raspolagao s nekakvom (pravom ili krivotvorenom – obje vrste su bile vrlo brojne) ispravom o oprostima izdanom povodom »neformalne« jubilejne godine 1400. u korist izgradnje crkve.

¹⁰⁴ Zdenko BĀLOG, »Grada za toponomastiku i hagiografiju kalničkog kraja«, *Cris*, vol. 1, Križevci, 2004., str. 65, 69. Crkva Blažene Djevice Marije u Komarnici spominje se u popisima iz 1334. i 1501. godina. Usp. J. BUTURAC, *Popis župa Zagrebačke biskupije ...*, str. 76, i 1615. godine. Usp. R. PAVLEŠ, »Osobine popisa župa ...«, str. 95.

¹⁰⁵ *MHEZ V*, str. 172, dok. 152.

¹⁰⁶ Hothko, odnosno Hochko kod današnjeg Grđevca. U popisu župa iz 1334. godine u tom je mjestu navedena crkva sv. Mihaela. Usp. G. HELLER, *Comitatus Crisiensis*, str. 92 i 97.

¹⁰⁷ *MHEZ V*, str. 188, dok. 159.

¹⁰⁸ J. SUMPTION, *The Age of Pilgrimage*, str. 427.

¹⁰⁹ *Isto*, str. 421.

¹¹⁰ Mali i Veliki Bolč spominju se u izvorima u Dubravskom kotaru (Provincia Dombrensis). Usp. G. HELLER, *Comitatus Crisiensis*, str. 18–19. *Bolchalca* bi mogla biti složenica od Bolch Alsó (mađ.), što bi značilo Donji Bolč. U tom slučaju bi Gornji Bolč bio Bolch Felső.

đeni rok – u ovom slučaju deset godina.¹¹¹ Druga povlastica dana je ubrzo nakon prve, u siječnju 1415. godine. Ona je imala vrijediti petnaest godina, a dana je kapeli sv. Lovre u istoimenom mjestu (Lovrečan?). Listi uobičajenih blagdana dodan je blagdan titularnog sveca, sv. Lovre. I u ovom slučaju hodočasnici su morali priložiti za održavanje, a mogli su steći sedam godina oprosta za posjet na navedene blagdane i sto dana za osmine.¹¹² Ta je isprava izdana u Konstanci, gdje je koncil već radio na izboru novog pape.¹¹³ Nakon što je Ivan XXIII. i službeno svrgnut,¹¹⁴ koncil je u srpnju naredio kralju Sigismundu da u roku od dva mjeseca skupi sve svoje isprave i uništi ih ili ih dostavi koncilu.¹¹⁵ Time bi i prethodne dvije indulgencije postale nevažećima.

Martin V. je također izdao nekoliko isprava o indulgencijama crkvama Zagrebačke biskupije. Prva potječe iz 1420. godine a dana je kapeli sv. Petra na brdu *Vsatech*. Lovro, opat benediktinskog samostana sv. Margarete u Bijeloj, prethodne je godine, u ožujku 1419., tražio i dobio od pape dozvolu za ponovnu izgradnju te kapele, koja je prije bila razrušena, kako bi potaknuo bogoštovlje u tom kraju.¹¹⁶ Međutim, godine 1420. uputio je još jednu molbu, ovaj put za podjelu hodočasničkih oprosta, koja mu je bila potrebna kako bi mogao izgraditi rečenu kapelu. Tražio je deset godina oprosta i da povlastica traje deset godina.¹¹⁷ Papa nije bio toliko velikodušan. Kapeli je dodijelio oproste u iznosu od samo jedne godine za posjet na uobičajene blagdane i sto dana za posjet na uobičajene osmine, na rok od deset godina.¹¹⁸ To se vremensko razdoblje vjerojatno smatralo dovoljnim za pokrivanje troškova izgradnje, a budući da nakon toga više ne bi bilo potrebe za prihodima od hodočasničkih oprosta, i povlastica bi postala nevažećom. Indikativno je što opat već u molbi navodi to vremensko ograničenje. Teško je reći gdje se ta kapela nalazila. Stanko Andrić naziv *Vsatech* transkribira kao Ušatec, i smatra da to mjesto nije bilo daleko od Bijele i da se svakako nalazilo u svetačkom arhidakonatu Zagrebačke biskupije, jer je kapela upisana u popisu svećenika iz 1501. kao dio tog arhidakonata. Iznosi i teoriju prema kojoj se možda nalazila na Petrovu vrhu nedaleko od Bijele, ili na mjestu nedaleko od gradine Bijele na kojem su na jednom vojnom zemljovidu iz 1779. – 1782. godine ucrtane ruševine neke stare crkve.¹¹⁹

Iz ožujka 1421. godine potječe jedan vrlo kratak i nejasan dokument, koji se vjerojatno referira na neku molbu nedavno već iznesenu pred papu. U njoj se moli da papa dodijeli oproste svima koji posjete župnu crkvu Presvetog Trojstva na blagdan Presvetog Trojstva

¹¹¹ *MHEZ V*, str. 463, dok. 345.

¹¹² *MHEZ V*, str. 468, dok. 348. U popisu župa iz 1334. godine spominje se crkva sv. Lovre u zagorskom arhidakonatu. Buturac smatra da se nalazila u Lovrečanu kraj Zlatara. U popisu iz 1501. godine se ne spominje. Usp. J. BUTURAC, *Popis župa Zagrebačke biskupije ...*, str. 51. U popisima iz 1334. i 1501. spominje se i crkva sv. Lovre kod Vrbovca, za koju Buturac smatra da se nalazila u današnjoj Lovrečkoj Varoši. Godine 1336. naziva ju se kamenom bazilikom. Usp. *Isto*, str. 89.

¹¹³ POTESTÀ i VIAN, *Storia del cristianesimo*, str. 274.

¹¹⁴ *Isto*, str. 278. Ivan XXIII. pobjegao je iz Konstancie u ožujku 1415. godine.

¹¹⁵ *MHEZ V*, str. 481, dok. 361.

¹¹⁶ *MHEZ V*, str. 558, dok. 409.

¹¹⁷ *MHEZ V*, str. 588, dok. 441.

¹¹⁸ *MHEZ V*, str. 589, dok. 442.

¹¹⁹ Stanko ANDRIĆ, »Benediktinski samostan Svete Margarete u Bijeloj«, *Tkalčić*, vol. 9, Zagreb, 2005., str. 37–38. Usp. J. BUTURAC, *Popis župa Zagrebačke biskupije ...*, str. 58.

i na godišnjicu posvećenja crkve te na njihove osmine. Drugi detalji se ne spominju, ali u ispravi stoji da su u prvoj molbi već navedeni.¹²⁰

Sljedeće dvije indulgencije pape Martina V. izdane su 1430. godine, u posljednjoj godini njegova pontifikata. Obje su namijenjene ponovnoj izgradnji ruševnih građevina. Jedna je izdana na molbu župnog upravitelja (*rector parochialis*) crkve sv. Bartolomeja u istoimenom mjestu (Bartolovac?) u korist kapele Blažene Djevice Marije, priključene rečenoj crkvi. U molbi je navedeno da je kapela vrlo ruševna i da zahtijeva skupe popravke te se traži da hodočasnici koji ju posjete na blagdan Pohoda Blažene Djevice Marije i prilože za njezin popravak mogu steći oproste u iznosu od dvije godine.¹²¹ Martin V. ni u ovom slučaju nije u potpunosti udovoljio molbi, nego je odobrio samo polovicu traženog iznosa.¹²² Drugu je ispravu dao župnoj crkvi Blažene Djevice Marije u Češkom Selu (u originalu se koristi njemački naziv *Cechkendorf*). U molbi se traži da svi koji pridonesu popravku crkve dobiju dvije godine i korizme oprosta, jer će se crkva, ako ne bude popravljena, srušiti.¹²³

U to je vrijeme građevinska aktivnost na području Zagrebačke biskupije još uvijek bila vrlo živa, budući da je izgradnja samostana u Lepoglavi vjerojatno trajala 20 do 30 godina, a paralelno s njom tekla je i izgradnja drugih osam, mnogo manje poznatih i istraženih, pavlinskih samostana u toj regiji.¹²⁴ Ni izgradnja katedrale u Zagrebu nije stala, iako nije bila toliko intenzivna kao u doba biskupa Eberharda.¹²⁵ Navedena su gradilišta zacijelo utjecala na izgradnju ili popravak crkava koje su se financirale hodočasničkim oprostima, budući da su veća gradilišta djelovala u neku ruku kao arhitektonske škole, gdje su graditelji mogli naučiti zanat i upoznati se s aktualnim arhitektonskim stilovima i postupcima.¹²⁶ Otprilike u vrijeme smrti zagrebačkog biskupa Ivana Albena 1433. godine,¹²⁷ nakon koje nastupa duži zastoj u izgradnji katedrale, padaju i molbe pripadnika ugarsko-slavonskog klera koji su pratili kralja Sigismunda u Rim na krunidbu. Kraljev kancelar i pečujski prepošt Matija Grgurov Gotal stekao je (nedefinirane) oproste za župnu crkvu Sv. križa u Gotalovcu, koju je trebalo posjetiti na blagdane Našašća i Uzvišenja Sv. križa. Također je isposlovaio da župnik te crkve na proštenjske dane smije desetoricu hodočasnika odriješiti od svih grijeha, osim onih koje može oprostiti samo papa. Povlastica je imala vrijediti deset godina.¹²⁸ Jakov, arhiđakon gorički (*Goricensis*), stekao je tri godine oprosta u korist

¹²⁰ MHEZ VI, str. 15, dok. 15.

¹²¹ MHEZ VI, str. 316, dok. 317.

¹²² MHEZ VI, str. 317, dok. 318.

¹²³ MHEZ VI, str. 325, dok. 333.

¹²⁴ Z. HORVAT, »Gotička arhitektura ...«, str. 31.

¹²⁵ ISTI, »Izgradnja lađe ...«, str. 96.; D. VUKIČEVIĆ-SAMARŽIJA, *Gotičke crkve Hrvatskog Zagorja*, str. 118.

¹²⁶ Zorislav HORVAT, »Neke profilacije svodnih rebara u srednjovjekovnoj arhitekturi kontinentalne Hrvatske« *Peristil*, vol. 20, Zagreb, 1977., str. 12.

¹²⁷ Andrija LUKINOVIĆ, »Biskup Ivan Alben«, *Zagrebački biskupi i nadbiskupi* (ur. Franko MIROŠEVIĆ), Zagreb, Školska knjiga, 1995., str. 185.

¹²⁸ MHEZ VI, str. 375, dok. 391. Nadopuna molbi zabilježena je dva mjeseca kasnije, nakon što je prvi proštenjski dan Uzvišenja sv. križa već bio proslavljen. U njoj Matija moli papu da mu izda novi dokument u kojem jasno stoji da indulgencija vrijedi za navedena dva blagdana, što vjerojatno znači da je prvotna isprava bila defektna, pa je moguće da je prilikom proštenja bilo sumnji u njezinu valjanost. Usp. MHEZ VI, str. 384, dok. 404. Crkva sv. križa u Gotalovcu kod Velikog Grdevca, u gušćanskom arhiđakonatu, spominje se u popisima iz 1334. i 1501. godine. Usp. J. BUTURAC, *Popis župa Zagrebačke biskupije ...*, str. 63.

održavanja oltara sv. Jakova starijeg, Jurja i Blaža, koji je osnovao u zagrebačkoj katedrali.¹²⁹ I konačno, Nikola Andrijin, župnik crkve sv. Tome u mjestu Obrovnici (*Ornobura*), stekao je oprost u trajanju od tri godine za rečenu crkvu, kao i za kapelu sv. Ivana Evanđelista u mjestu Mala Ciglana (*Tegla*). Crkve je trebalo posjetiti na blagdane titulara ili godišnjice posvećenja te priložiti za njihovo održavanje.¹³⁰

Sljedeće molbe o indulgencijama mnogo su relevantnije za izgradnju crkava u Zagrebačkoj biskupiji sredinom 15. stoljeća. Jednu je u svibnju 1437. iznio Ladislav, župnik crkve sv. Nikole u Voćinu (*Athina*; u sljedećem dokumentu *Achina*),¹³¹ tražeći oprost u iznosu od šest godina za sve koji posjete rečenu crkvu na uobičajene blagdane koje propisuje apostolska komora i prilože za njezin popravak.¹³² Papa Eugen IV. odobrio je samo dvije godine, odnosno sto dana oprosta za uobičajene blagdane i osmine, i to na rok od dvadeset godina.¹³³ Molba Fabijana, župnika crkve sv. Ivana Krstitelja u Žabnici (*Sabnicza*; vjerojatno današnji Sv. Ivan Žabno),¹³⁴ iz studenog te godine, mnogo je tragičnija. Fabijan kaže da se stara crkva u potpunosti srušila te da mu je bez hodočasničkih oprosta nemoguće sagraditi novu. Papa je osobno odobrio oprost u iznosu od četiri godine za sve koji crkvu posjete na marijanske blagdane, blagdan sv. Petra i Pavla te Rođenje i Glavosjek Ivana Krstitelja.¹³⁵

Posebno je težak bio slučaj zagrebačkog franjevačkog samostana sv. Franje, koji je 1435. cijeli izgorio. U molbi iz rujna 1438. godine stoji da su troškovi ponovne izgradnje golemi i da ih bez hodočasničkih oprosta neće biti moguće pokriti. Eugen IV. je i u ovom slučaju osobno odobrio pet godina oprosta.¹³⁶ Molba je ponovljena godinu dana kasnije, u srpnju 1439., vjerojatno zato jer nije pritjecalo dovoljno novca. Ta je molba mnogo kićenije napisana i u njoj je precizirano da je samostan izgorio prije četiri godine, zajedno s kapelom, zvonikom i ostalim zgradama, do te mjere da su se zidovi u potpunosti srušili. Molitelji također pišu da su zbog nemara svjetovnih vlasti zagrebački franjevci već dugo bez samostana te da su im indulgencije posljednja nada. Taj put molili su sedam godina oprosta za posjete na uobičajene blagdane. Međutim, papa je odobrio samo već postojeću indulgenciju: pet godina za samo jedan blagdan.¹³⁷ S obzirom na to da se otprilike u isto vrijeme u poplavi srušio pavlinski samostan u Remetama, možemo zaključiti da je kraj 1430-ih bio zaista teško vrijeme za Zagreb, koji je u kratkom roku izgubio svoja dva najveća samostana.

Nikola V. odobrio je hodočasničke oprost 1450. godine župnoj crkvi sv. Petra u Kašini (*Cassina*), kojoj su također trebali popravci. Ona je dobila indulgenciju u iznosu od dvije

¹²⁹ MHEZ VI, str. 376, dok. 393.

¹³⁰ MHEZ VI, str. 377, dok. 394. Oba se mjesta javljaju pod raznim nazivima u 14. i 15. stoljeću, a nalazila su se u Križevačkoj županiji. Usp. Z. Ladić, »O plemstvu i svećenstvu ...«, str. 266.

¹³¹ Stanko ANDRIĆ, »Podgorje Papuka i Krndije u srednjem vijeku: Prilozi za lokalnu povijest (Prvi dio)«, *Scrinia slavonica*, vol. 8, Slavonski Brod, 2008., str. 64. U izvorima iz kasnoga srednjeg vijeka Voćin se naziva i *Athina* i *Achina*.

¹³² MHEZ VI, str. 488, dok. 463. Crkva sv. Nikole pod Voćinom spominje se u popisima iz 1334. i 1501. godine, te je vjerojatno uspješno obnovljena. Usp. J. BUTURAC, *Popis župa Zagrebačke biskupije ...*, str. 92.

¹³³ MHEZ VI, str. 488, dok. 464.

¹³⁴ Ranko PAVLEŠ, »Srednjovjekovna topografija Cirkvene, Žabna i njihove okolice«, *Cris*, vol 1, Križevci, 2009., str. 21.

¹³⁵ MHEZ VI, str. 510, dok. 481.

¹³⁶ MHEZ VI, str. 542, dok. 515.

¹³⁷ MHEZ VI, str. 599, dok. 549.

godine, za samo jedan blagdan – godišnjicu posvećenja crkve.¹³⁸ Ni Kalikst III. nije bio velikodušniji – iako je za župnu crkvu sv. Martina Ispovjednika u mjestu *Kresey* 1456. godine traženo sedam godina oprosta za uobičajene blagdane i blagdan sv. Martina,¹³⁹ odobrio je samo tri godine za one koji ju posjete na dan Pohoda Blažene Djevice Marije i prilože za njezino održavanje.¹⁴⁰

Zaključak

Na temelju ukupno 43 obrađene molbe ili papinske isprave o indulgencijama za svetišta Zagrebačke biskupije vidimo da je najveći broj – njih petnaest – bio namijenjen održavanju. Osam ih je bilo namijenjeno popravku, a devet ostalim svrhama koje nisu imale veze s izgradnjom. Ako ubrojimo i molbu kneginje Kurjaković, izgradnji ili ponovnoj izgradnji crkava bilo ih je namijenjeno jedanaest, od kojih su sve, osim potonje i one Ivana Vitovca, bile izdane prije 1440. godine. Nasuprot tome, indulgencije u svrhu popravka crkava počinjnu se izdavati nakon 1430. godine. One namijenjene održavanju relativno su ravnomjerno raspoređene. Dakle, u vrijeme najvećega graditeljskog zamaha, koji je potaknula izgradnja ptujskogorske crkve i samostana u Lepoglavi te zagrebačke katedrale, počela je i izgradnja velikog broja objekata koji su se financirali hodočasničkim oprostima. Nakon toga razdoblja, u vrijeme kada je lepoglavski samostan već bio završen, a izgradnja zagrebačke katedrale zapela, indulgencije se izdaju uglavnom u svrhu popravka već postojećih zgrada. Zahtjevi za podjelu oprosta, dakle, slijede ritam izgradnje, što znači da su barem djelomice utjecali na intenziviranje građevinske djelatnosti i uvođenje novih arhitektonskih stilova u Zagrebačku biskupiju.

Prilika je također igrala veliku ulogu u podnošenju zahtjeva pa je tako najveći broj molba, njih devet, podnesen prilikom krunidbe cara Sigismunda u Rimu. Drugi najveći broj molba podnesen je godine 1400. godine, zbog neformalnog jubileja, kada je indulgenciju bilo razmjerno lako izmoliti od »izdašnog« pape Bonifacija IX. Kasniji su pape bili znatno stroži pa se nerijetko događalo da je svetište dobilo mnogo manju indulgenciju nego što je traženo. Osmanski napadi i pustošenja također su imali manjeg utjecaja na politiku prodaje oprosta, jer je nekolicina molba podnesena u svrhu obrane ili obnove oštećenih crkava. Molbe za dodjelu oprosta svetištima najčešće su upućivali mjesni župnici, predstojnici samostana ili kaptolski kler, uglavnom radi održavanja, ali ponekad i radi izgradnje crkava. Visoko plemstvo također je uputilo znatan broj molba, ali vrlo malo njih u svrhu izgradnje. Možda je iznenađujuće što je među molbama nižeg i srednjeg plemstva popravak ili izgradnja crkava najčešći motiv, jer bi se na temelju toga moglo pomisliti da je ono bilo najviše uključeno u građevinske aktivnosti unutar Zagrebačke biskupije. Naravno, sasvim je moguće da je rješenje mnogo jednostavnije: višem plemstvu hodočasnički oprosti nisu trebali radi izgradnje svetišta jer su njihova financijska sredstva bila veća. Međutim, kao

¹³⁸ *MHEZ VII*, str. 168, dok. 166. Crkva sv. Petra u Kašini spominje se u popisu iz 1334. godine; 1501. godine spominje se samo župnik u tom mjestu, a ne i titular crkve. Usp. J. BUTURAC, *Popis župa Zagrebačke biskupije ...*, str. 68.

¹³⁹ *MHEZ VII*, str. 296, dok. 278.

¹⁴⁰ *MHEZ VII*, str. 297, dok. 279.

što smo vidjeli, oprostili su se koristili i u druge svrhe, kao što je privlačenje vjernika u zavjetne građevine ili podizanje morala vlastitih sljedbenika.

Isto tako, s obzirom na prosječni iznos oprosta koji se posjetom crkvi mogao steći, kao i na mali broj molba koje su, osim indulgencija tražile i ispovjednika, možemo zaključiti da je velika većina hodočasničkih crkava bila primarno namijenjena lokalnom stanovništvu. Unatoč tome, tadašnji je stanovnik Zagrebačke biskupije, ako je cijele godine hodočastio od svetišta do svetišta, mogao prikupiti znatan iznos oprosta. Takav scenarij nije nevjerojatan budući da udaljenost od jednog svetišta do drugog nije bila velika, a i u današnje vrijeme postoji običaj hodočašćenja u određena mjesta na »proštenjske« dane, dakle na dane kada se, u mnogim slučajevima, nekada mogao dobiti oprost.

Summary

INDULGENCES FOR PILGRIMS AND BUILDING OF CHURCHES IN THE DIOCESE OF ZAGREB IN THE FIFTEENTH CENTURY

The sale of indulgences played a major role in the construction of churches in the Diocese of Zagreb during the fifteenth century. At that time Diocese of Zagreb was experiencing a surge in construction and reconstruction of sanctuaries in the late Gothic style. All of the upper social strata – the monarchs, the higher nobility, the gentry and the ecclesiastical dignitaries – tried to gain the right to sell indulgences for sanctuaries under their patronage. Based on their supplications presented to the Holy See, we can conclude much about the number of churches in which pardons have been sold, the amount of pardons that were sold in particular cases, as well as the length of the period during which the sale would last. In most cases, the income from the sale would be used for the maintenance of existing sanctuaries, reconstruction of dilapidated ones, or construction of brand new churches, chapels or monasteries. The most famous examples include the Franciscan monastery in Zagreb, the Pauline monastery in Remete and the churches under the patronage of major Slavonian noble families, such as the counts Celjski, Zrinski and Frankapan.

KEY WORDS: *pilgrimage, pardons, indulgences, construction, 15th century.*